त्यमिति चुक्तं तर्हि गुणानपि वयं नाभ्युपगच्छामः इत्यत्रोक्तमिति प्रमाणसिद्धत्वाद्गुणस्वरूपमभ्युपगम्यते सर्वज्ञत्वसर्वशक्तित्वविभावभासकत्वादिसद्गुणाश्रावगंतव्याः शास्त्रादीनां कर्त्रादिशेषात् तथारूपपरिज्ञानादित्यपीत्यर्थः सकलेतरावेलक्षण्यरूपेण नमस्कृतिमाकलयंल्लक्षणप्राकृतेषु पदार्थेषु चतुर्विधादीनामप्यभिधेयानां प्रमाणोक्तीति तद्धाऽस्यर्थस्य साधारणं इत्युक्तं ईयत्तारूपत्वं ज्ञेयत्वादिगुणोक्तर्थप्राप्तेरिदं श्येत्यादिपदेनोक्तं तत्रायमापादयति घोऽसिद्धरूपस्याभोग्यतमत्वं स्वरूपस्य निरतिशयभोग्यत्वं वैकल्पस्यादिति चेत् न स्वरूपस्याभोग्यतमत्वं स्वसंबंधिनोपेभोग्यतमत्वाद्वयमिति स्वरूपभोग्यतमत्वेऽपि तैरेवेति ग्रंथवादाद्वैः स्वार्थतात्पर्याभावात् ब्रह्मस्वरूपमापेनाभ्युपेत्तमिति सर्वमीमांसशंकायामाह वेदाः प्रमाणं चेदिति ग्रंथेनाविरुद्धशास्त्राभ्यां साधकबाधकभावावभिप्रेत्य प्रमाणं चेति चोदनासूत्रेवधारणद्वयमस्ति चोदनैव प्रमाणमेवचोदनेति प्रथमावधारणमत्यसूत्रउदाहृतं द्वितीयावधारणमौत्पत्तिकसूत्रमतिपाद्यमित्यर्थः औत्पत्तिकस्तस्याप्रयुक्तः नित्यस्तर्थः स्वाभाविकत्वं विशेषणेति यथेति स्वयंबोधव्यतिरिक्तकार्यकरत्वशक्तिः स्वाभाविकी बोधकार्यकरत्वं तुनस्वाविकमितिविभागमाशंक्य तत्परिहारायाह यथाचेति हस्तचेष्टादिवत् बोधकत्वाच्छब्दस्य संकेतितत्वं स्यादित्यत्राह ग्रनादीति ग्रनुसंधानविच्छेदात् संकेतत्वेत्पुरु

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

रूपतया स्वरूपनिरूपकधर्मतया स्वाभाविकत्वेनेत्यर्थः द्रविडाचार्यैर्मरुत्यानमित्याहुः भाष्येतिरञ्जनसाक्षात्व्यवधानेन स्वाभाविकमित्यर्थः ऐरुञ्जालिकवस्तुवन्नायाङ्कतामितिशंकाव्यावृत्त्यर्थमाहुस्त्विति मिथ्याभूतंतु हेयं द्वितीयाद्यंशउ इकारस्याद्यत्वश्रवणात्परमार्थभूतामित्यभिप्रायः परमार्थमेवो मयाऽप्यतिनहीति अरूपाद्यारूपोपदेशाः कथमित्यत्राहुः यथाभूतवारीति चेटाहमतामित्यादिअ आदित्यवर्णमितिपदेत्यर्थइत्यादिनाभाष्यकारेणाख्यातमित्यन्वयः ईरणमइतिविकारवाचिअकारवर्णलोपेकरसामितिशंकाव्यावृत्त्यर्थंवाक्यमाहुरीरणमयइतिरूपौज्ज्वल्यंतस्यभाष्यग्रंथमाहुनभ्यउत्रेतिविकारमारायविकारार्थमंगीकृत्यअनारभ्यत्वादात्मनइतीवैग्रहविशेषस्यात्मनोनारभ्यत्वादित्यर्थः एवंरूपंचातीन्द्रियमितिवाक्यपाठानेनसंग्रहेणकथमर्थमाभाष्यग्रंथानंतरंविस्तरेणाह यथेतिकल्याणतमरूपइत्यनेननेतेकल्याणतमंरूपंपश्यामीतिश्रुतेस्मारितंअआदित्यवर्णमितिश्रुतिः।वपुरस्यावियमाअत्रेतिपुरुषोत्तमशब्दःसएवत्रेतिदर्शनेनुंपरत्रेतिग्रहः विशेषवाचीनारायणग्रहः मयाज्ञानादिकल्याणगुणगणः प्रामाणीकृत्वाऽभ्युपगम्यंते नयारूपमामेप्रामाणीकृत्वाईगीकार्यमित्यर्थः एवंवाक्यकारभाष्यग्रंथयोर्दिव्यरूपसमर्थनेपत्नीपरिजनादेरपिप्रदर्शनार्थंतुल्यन्यायत्वादित्यभिप्रेत्याहुतथेतिकथंतत्रवर्तामित्यत्राहुरथेतिशामाणीकृत्वाऽभ्युपगमवद्रूपमभ्युपे

CC-0. Mumukshu Bhawan Varanasi Collection. Digitized by Siddhanta eGangotri Gyaan

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

CC-0. Mumukshu Bhawan Varanasi Collection. Digitized by eGangotri

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

एतास्मिन्नकरणेविलक्षणप्रतियादिनानामर्थानांसुग्रहत्वायोक्ताधिज्ञातंसंग्रहेणानुक्रमतेएवामेमादिनो
नापरब्रह्मनारायणशब्दोसामान्यादिदोषशब्दोनिर्विलक्षणेत्यादिनोभयलिंगत्वमुक्तंविभक्तिमत्वमाह स्वस
कल्पेतिनित्यविभक्तिमत्वमाह अपरिच्छेद्येतिअपरिच्छेद्यस्वरूपस्वभावशक्तेनेयत्तारहित्यमोजस्वित्यादिगुण
गणोत्कर्षश्चविवक्षितः अनेनशब्देननित्यत्वंविवक्षितंतदनपायेनसंबंधाविभक्तेरितिभोगविभ
क्तीहच्यतेमुख्यविभक्तिरितिभोगविभक्तेरुच्यतेमुख्यमहाविभक्त्याख्यानिर्वचनात् स्त्रीलादिविभक्तेमाह नाना
विधेतिएवंसर्वविलक्षणत्वमुक्तंनन्विकथमेकमपिनिरित्यत्राह सर्वंखल्विति तंवयंज्ञइतिश्रुत्यनंतर
मविद्वज्जनाःसर्वंशरीरंतइतिश्लोकउक्तः अनेनसामानाधिकरण्यस्थैर्यः स्पष्टोभवतिकारणवृत्या
यामेकत्वावधारणाच्छरीरात्मभावस्तदानीमेवपर्यवसन्नइतिस्वरूपैक्यनिबंधनमेवसामानाधिकरण्यमित्यना
हसत्यसंकल्पमितिनहिसत्यसंकल्पंब्रह्मस्वरूपमेवत्वंजीवनरकभाक्भवतिअतउभयविलक्षणमे
वब्रह्मेतिसत्यसंकल्पमितिशब्दोनिगद्यतेबहुप्रकारत्वादित्यनेनबहुस्यामितिश्रुत्याख्यातंअविसम
ष्टिरूपमहाभूतसृष्टमितिमहाभूतसृष्टमितिवाघपेक्षयाप्रकृतिसमष्टिसंबंधमहाभूतसृष्टमितिव्याख्यानास्पदत्वं
तिभावःभोक्तृवर्गसमर्हंचेतिअनेनयतःप्रधानपुरुषावित्यत्रपुरुषशब्दोव्याख्यातःपुरुषशब्देनेवजी
वपरःआवेशनजीवसमाष्टिपरस्थैर्यः स्वस्मिन्नलीनस्वसमेवविभज्येतिएकीभूतमव्यक्तंवस्व्यक्तं

CC-0. Lala Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

आचष्टे ब्रह्मैवेति तच्छब्दः कारणतयाप्रकृतब्रह्मपरामर्शीत्यर्थः अत्रसुखवाचिवाशब्दः कथंलोके
योयस्यसुखंभवतितस्यतत्स्वयमेवसुखंभवति एवंपरस्यभोग्यंब्रह्मतत्स्वभोग्यमित्यत्रार्थे परमपुरुषः
तिस्वयंस्वस्मात्स्वार्थः सुखरूपत्वाविशेषादितिस्वपरविभागरहितमानंदोब्रह्मेत्यविशेषणानंदत्व
कथनादित्यर्थः तार्हिरसोवैसःरसंह्येवायंलब्ध्वानंदीभवतीतिपरमात्मानंदत्वश्रवणंकथमित्यत्रा
हब्रह्मयस्येतिब्रह्मपरस्यज्ञानविशेषश्चेत्तस्यसुखंभवतिस्वस्यज्ञानविषयत्वेस्वस्यसुखंभवतिअतो
यस्यज्ञानविषयभूतंब्रह्मविशेषणतत्स्यतत्सुखमितिजीवस्यापिसुखरूपंभवतीतितस्याःश्रुतेर
र्थैक्यंस्यात्पतिविशेषश्चैवाभिप्रेतमेवविवक्षणीतिनदेवमितिमरुविभूतेरित्यतेनपरत्वोपयोगीगुण
ज्ञानमुक्तंअनवधिकत्वेनसौलभ्योपयोगीगुणउक्तः प्रीतिर्विषयानुसंधानगर्भाप्रीति
र्विवक्षितात्रवंविधप्रीतिरूपज्ञानविषयभूतंब्रह्मस्वप्राप्त्युपायभूतमित्यर्थः अपुरुषार्थत्वोपपादनमु
खेनचोद्यतिननुचेत्यादिस्पष्टंसर्वलोकविरुद्धत्वमुपपादयतिनचाहीतिनहिरमित्यादिनापरि
हरतिदेहात्माभिमानविजृंभितत्वमुपपादयतिनचाहीतिसुखदुःखत्वेचनपरानंदोमुमुक्षोःप्रार्थ्ये
तुकर्मिकनदेहात्माभिमानाप्रयुक्तेतिसोपाधिकत्वदूषणंवदन्विपरीतात्माभिमानंदर्शयतिशरी
रंहीतितत्रकिमित्यत्रात्मेतिशरीरात्माभिमानानुगुणपुरुषार्थप्रतीतावुदाहरणमोहसिंह्या

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

रतिनैवमिति आह तामिदं ज्ञानसाध्यं सुखं ज्ञानमेवेति नाह दंडवत्कादिरेव घटइत्यत्राह एतदुक्तमिति
सुखदुःखसाध्यस्य शब्दस्यानुकूलमतिकूलानुभवरूपविषयवाचित्वं तेषां साधारणतीत्यर्थः तृष्णा
भवेति सुखदुःखसाधनभवेतीत्यर्थः। कथं ज्ञानमेव सुखमाह त्यत्राह येनेति ज्ञाने सुखजनकत्वेद
घटज्ञानमपि सुखजनकं स्यात्तेन सच्चंदनादिविषयज्ञानं सुखजनकमितिचेन्न सच्चंदनादिवि
नश्व षयज्ञानमेव सुखमितिनदोषइत्यर्थः ज्ञानातिरिक्तं सुखं किंदृष्टं तत्कल्पमितिविकल्पदूषणाह
नादिति शेषीकृतिपदार्थान्तरानुपलब्धेरित्यर्थः हृतीयक्षिरोरुहघृतिनेनैवेति तेनैवविषयविशेषेण
ज्ञानेनैवेत्यर्थः ननु किंमस्तत्रउपासनस्यानवधिकातिशयश्रीतिरूपत्वइत्यत्राह एवंविधेति ब्रह्मस्व
तिरिक्तत्वेन एवंविधसुखरूपज्ञानविशेषकत्वमनुकूलत्वमस्यमास्थिरत्वं ब्रह्मणस्त्वनवधिकातिश
यास्थिरत्वानुकूलत्वमित्यर्थः तत्रश्रुतिमाह ज्ञानदोब्रह्मेति नन्वानंदशब्देस्मिन्सुखमर्थोपलक्षणकू
लविषयज्ञानेसुखशब्दवाच्यतोपपादनाज्ज्ञानंदोब्रह्मेतिब्रह्मणस्सुखत्ववचनमपुनरुक्तमित्यत्राह
विषयेति अयमर्थः ज्ञानानुकूलसुखमित्यानुकूल्यंसुखशब्दप्रवृत्तिनिमित्तंतद्ब्रह्मज्ञानस्यविषयानु
कूल्यप्रयुक्तमितिविषयस्यतानुकूलस्यसुखशब्दवाच्यत्वंपुनरुक्तमितिज्ञानानुकूलत्वस्यविषयानु
कूलत्वस्यविषयानुकूल्यप्रयुक्तत्वेश्रुतिमाह तदेतदानंदमितिश्रुत्योक्तत्वेनस्वरूपेणसुखरूपत्वात्प्रतीतेस्तो

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

ब्रह्मप्राप्तेस्तत्राह अतः कर्मक्षयमेवेति इत्थं सुखानां कर्मकृतत्वान्नतारतम्यानुगुण्येतदस्तत्वास्थिरत्वेच
स्वाभाविकसुखरूपत्वान्ब्रह्मणोनंतास्थिरत्वेत्यर्थः अत्रप्रमाणमाह कंब्रह्मेतिब्रह्मणापरिमित
सुखरूपत्वेनेरुक्तव्यतिरिक्तसुखस्थिरत्वादिकेप्रमाणंश्रीविष्णुपुराणवचनमाह ब्रह्मेति पापपुण्ये
पापपुण्यकृतेत्यर्थः वस्तुवस्त्वात्मकंकुतइत्येनद्व्याचष्टे सुखदुःखादीतितस्मादुःखात्मकंनास्ति
मैंनचकिंचैसुखात्मकमित्यत्रान्वयैकपनादन्याये कांचसुखत्वयावस्तुत्वमेकांतदुःखत्वमावस्तु
त्वंचनिषेद्धुमितिभावःसुखाद्येकांतप्रतीतिःकथमित्यत्राह तद्रेकांतेति उक्तवस्तुप्रमाणाभावेकोर
योनस्त्यर्थमाह एवमिति एकस्मिन्नपिपुरुषेनव्यवस्थितेमितिसात्मभेदेनेत्यभाहारः उदाहरतिब्रह्मो
कार्थमाह सुखदुःखात्मकत्वमितिफलितमर्थमाह अतइतिसर्वपदोक्तयुक्त्यर्थमाह मात्रेतिपरस्परंशो
षपोषेभावाभावादितिस्वभावतोभावादित्यर्थः सेवेत्यादिस्पष्टंकथमस्यवचनस्यसेव्यसेवाविषयत्व
मित्यित्राह सहीतेतद्व्याचष्टे सर्वैरितिभगवद्वचनमाह यथोक्तमिति कथंसेवायामोक्षोपयत्वंज्ञानस्तिमो
क्षोपयइत्यत्राह इयमेवेति भजइत्येषधातुर्वैसेवायांचरितोऽस्तितःतस्मात्सेवातुयैवोक्तभक्तिशब्देन
भण्यसीतिभगवद्वोधायनवचनंसेवाभक्तिरूपास्तीतिनिर्वहःतस्माद्भक्तिरूपसेवावेदवाक्यशब्दवाच्ये
त्यर्थः सेवाभक्तिरस्तुकथंवेदवाक्यशब्दवाच्याभक्तिरित्यत्राह अथेत्यादि तत्रेमेवेतिकथंवेदोक्तेन स्वामि

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

नवदुष्करत्वाभावेत एवोक्तानामावश्यदोवश्यविभागउपपद्यतेवदुष्करतेसत्यप्यस्मिन्पाठेअ
पमप्यर्थमुक्तः अन्यत्रान्यदेमन्त्रतत्वमितिमवाप्स्यतिनास्तीतिकोचिन्मंदधियोमन्यंतेअतः सारा
सारविवेकस्तत्वमपेक्षितंएवमुभयस्मिन सत्यप्यस्मात्सवयसानेनोक्तंकथंवयमंगीकुर्मइतिमस्त
रोपहतात्रेदभयमपिनियतानीतितद्धावस्यंवैमत्सराद्युक्तंविशेषणत्रयफलमाह प्रमाणतंत्रा
इतिवेप्रमाणानुसारिणस्तदनुरोधेनोक्तैरर्थैर्निरूपयंतिनतुस्वापेक्षितार्थप्रमाणज्ञानेक्लेशेननयं
तिनेप्रमाणतंत्राः कालोद्यंतीनरवधिर्विपुलाचपृथ्वीतिप्रकरणेयत्रकुत्रविद्यधाकदाचिदेवंवि
धापुरुषास्संभवंतीतिमत्वातेषामेमतिर्विषयत्वेनवेदार्थसंग्रहःकृतइत्यर्थः वेदार्थसंग्रहसुधांवे
दांतार्थैर्यश्चाचरत्तरामनुज्ञायमुनयेनसेभगवतेनमः वेदार्थसंग्रहव्याख्यावितेनयथामूत्तं
वेदव्यासपराख्यनश्रीमद्दर्शनसूरिणा ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ इतिश्रीहरिकुलतिलक श्रीवारवि
राजार्यसूनुनाश्रीरंगराजदिव्याज्ञालब्धवेदव्यासपराभिधेयेनश्रीमद्दर्श
नाजार्यपादसेवासमाधिमतवेदार्थसंग्रहव्याख्यायांश्रीसुदर्शनसूरिणाविरचितायांतृतीयं
काससमाप्तं ॥ ७ ॥ यादवस्त्रणवत्कारिशंकरभास्करतिरस्क्रियाकारिवैदिककुलायका
रिरामानुजोयमाधिकरणकारि ॥ ७ ॥ संवत्१८११ तदीयश्रेष्ठमासफाल्गुनकृष्णपक्ष

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

तृतीयातिथौ पंकजदलप्रकाशकसुतवासरे विशेषयोगपुस्तकसमाप्तिः कृता वेदसंख्या वि
शेषग्रामे कालिंदीभीदासाख्येन श्रीमद्गिरिधरद्विजनकृपया श्रीमतेरामानुजाय
नमः श्रीहयग्रीवायनमः श्रीरामकृष्णाभ्यांनमः श्रीराधाकृष्णाभ्यांनमः शुभमस्तु

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham